

AQUINOSLU THOMAS'IN FELSEFESİNDE BİLGİNİN İMKÂNI VE DEĞERİ*

Metin YILDIZ**

Özet

Bilginin imkânı ve değeri epistemolojinin öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Ortaçağ'ın önde gelen Hıristiyan filozoflarından biri olan Aquinoslu Thomas, bilginin imkân dâhilinde olduğunu ve bilgilenmenin de başta duyular olmak üzere akıl, haber ve sezgi ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bilginin imkânını kabul eden Thomas, bilginin değerini de tartışmıştır. Ona göre bilginin değeri, bilginin zatına ait değer olan "doğruluk" ve bilginin özneye kattığı değer olan "yetkinlik" ile bağlantılıdır. Thomas, kişinin edindiği bilgi vasıtasıyla yetkinleşebileceğini ve bu sayede gerçek mutluluğa ulaşabileceğini söylemektedir. Biz bu araştırmamızda Thomas'ın bilginin imkânı ve değeri hakkındaki görüşlerini irdelemeye çalışacağız.

Anahtar kelime: Thomas Aquinas, bilgi, imkân, değer, yetkinlik ve mutluluk

THE POSSIBILITY AND VALUE OF KNOWLEDGE IN THOMAS AQUINAS' PHILOSOPHY

Abstract:

The possibility and the value of the knowledge is among the foremost subjects of epistemology. Thomas Aquinas, one of the leading Christian philosophers of the Middle Ages, expresses that knowledge is in possession and knowledge is comes to being through reason, khabar/report and intuition, especially senses. Thomas, who accepted the possibility of knowledge, also discussed the value of knowledge. According to him, the value of knowledge is connected with the "truth", which is the value of the knowledge itself and is connected with the value to the "competence" that knowledge adds to the essence. Thomas Aquinas who accepts the potentiality of the knowledge has said that one can be competent by gaining knowledge and by this way, can reach the real happiness. In this research, we will try to examine the views of Thomas on the possibilities and values of knowledge.

Key words: Thomas Aquinas, knowledge, possibility, value, competence and happiness.

Giriş

İlkçağ Yunan Felsefesinden Ortaçağa ve özellikle de Yeniçağdan itibaren felsefe tarihinde işlenen konuların başında bilgi konusu gelmektedir. Evren ve insan üzerinde araştırma, inceleme ve anlama ediminde bulunmaya çalışan ilk düşünürlerden itibaren

* Bu makale, Aquinoslu Thomas'ın Bilgi Teorisi, (Danışman: Doç. Dr. Ramazan Ertürk, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007) başlıklı yüksek lisans tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı. metinyildiz04@gmail.com

bilgi konusu güncelliğini koruya gelmiştir. Yeniçağda olduğu gibi İlk ve Ortaçağda da bilginin tanımı, imkânı, konusu ve doğruluğu gibi konular işlenmiş ve sorgulanmaya tabi tutulmuştur. Yalnız, bu uğraşın epistemoloji adı altında müstakil bir şekilde ele alınmayışı, belki de düşünürlerin daha çok ontoloji ile ilgilenmeleri, dolayısıyla daha çok yaşamış oldukları evrene yönelmeleri ve onun üzerinde sorgulamalara girişmelerinden dolayıdır.¹ Ortaçağ düşünürlerinin eserlerine baktığımızda bilgi konusunu detaylı bir şekilde irdelediklerini görmekteyiz. Özellikle de ilkçağdan itibaren tartışılabilen bilginin imkânı başta olmak üzere, mahiyeti, kaynakları ve değeri gibi konular tartışılmıştır. Bilgiyi kısaca Tanrı'nın bilgisi ve Tanrı'nın dışındaki varlıkların bilgisi şeklinde taksim etmek mümkündür. Bu araştırmamızda Thomas'ın Tanrı'nın bilgisi hakkındaki görüşlerine değinmeyeceğiz.² Araştırmamızı onun insan bilgisinin imkânı ve değeri hakkındaki görüşleriyle sınırlı tutmaya çalışacağız. Aquinoslu Thomas da bilgi meselesini konu edinmiş ve bilginin duyularla başladığını, akıl, haber ve sezgiyle olgunlaştığını söyleyerek onun imkân dâhilinde olduğunu savunmuştur. Ona göre bilginin bizzat kendisi değerli olduğu gibi insan bilgi sayesinde değer kazanır ve yetkinleşir.³

1. Bilginin İmkânı

Bilgi teorisinde öncelikle bilginin imkânı konusu ele alınmaktadır. Zira bilginin olanaklılığını benimseyen ve benimsemeyen düşünürler olmasından dolayı, bilginin imkânı epistemolojide ciddi bir şekilde tartışılan önemli konular arasında yer almaktadır. Düşünce tarihinde bazı filozoflara göre bilgi olanaklı değilken çoğu düşünürü göre ise bilgi olanaklıdır. Bilginin olanaklılığını kabul etmeyenlere epistemoloji literatüründe septik denirken; onun imkân dâhilinde olduğunu peşinen benimseyenlere ise dogmatik denmektedir.⁴ Bunun için, epistemolojide septik olmak ile dogmatik olmak arasında büyük bir ayrım vardır. Septik olan birisi bilginin imkânını kabul etmediği için bilgi teorisine ilgili daha sonra gelebilecek sorulara ya da sorunlara cevap bulabilme olanağını kaybeder. Bundan dolayı da eğer kişi bilginin imkânına inanmıyorsa bu düşünce o kişiyi

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Genel Felsefe Dersleri*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 48.

² Thomas'ın Tanrı'nın bilgisi hakkındaki görüşleri için bkz. Hamdi Gündoğar, "Thomas Aquinas'ta İlahî Bilgi", *Turkish Studies*, 11/7, 2016, 357-372.

³ Thomas Aquinas, *Summa Theologica I, The Basic Writings of Saint Thomas Aquinas* içinde, ed. A.C. Pegis, (New York, 1945), q. 12, a. 12 s. 109, I, q. 78, a. 4 s.743-744; a.y., *Summa Contra Gentiles, Book Two: Creation*, translated, with an introduction and notes, By James F. Anderson, University of Notre Dame Press, Notre Dame, London, 1975, 81 s. 264-265; Osman Faruk Akyol, *Thomas Aquinas'ta Bilme ve Bilgi Süreçleri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996, s. 61, 67, 82-3, 87-8, 110, 115.

⁴ A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2001, s. 50-51.

bağlar ve onun inancı olmuş olur. Ama eğer bir kişi bilginin imkânına inanır ve bilgiyi kabul ediyorsa bu aşamadan sonra bilgi teorisi ile ilgili daha sonraki soru ve sorunlara adım adım geçebilir. Çünkü bu kişi epistemoloji literatüründe dogmatik birisidir ve bilginin olanaklılığını kabullenmektedir.

Aquinoslu Thomas'ın, "*Bilgi, bilende bilinen şeye bağlı olarak oluşmaktadır*"⁵ yargısına bakıldığında onun bilginin imkânını hiç tereddüt etmeden kabul etmiş olduğu görülmektedir. Tanıma göre *bilgi, bilende, bilinen şeye bağlı olarak oluşmaktadır*. Bu durumda Thomas'a göre eğer *bilgi, bilen öznedeki bilinen şeye yani objeye bağlı olarak oluşuyorsa*, demek ki bilgi imkân dâhilindedir. Thomas'ın düşünce dünyası irdelendiğinde, onun, bilginin imkânını kabullendiği şu örneklerden açıkça görülebilmektedir: İlk olarak, Aristoteles ve Ortaçağ İslam felsefesinde Fârâbî gibi filozoflarda gördüğümüz bilkuvve ve bilfiil bilme ayrımını Thomas da yapmıştır. İkinci olarak, Thomas'ın insan, melek ve Tanrı'nın bilgisi hakkında görüşler ileri sürmesi. Üçüncü olarak, bilgilenme ediminde hiyerarşik yapıdan söz etmesi. Thomas'ta en yetkin varlıktan aşağıya doğru ya da en alt seviyedeki varlıktan en yetkin varlığa giden bir bilgi derecelendirilmesini görmekteyiz. O, hangi varlığın nasıl bir bilgiye sahip olduğunu ve en yetkin bilgiye sahip olan varlığın bilgisi ile insanın bilgisi arasındaki ayrıma genişçe değinmektedir. Dördüncü olarak, Aquinoslunun, bilginin kaynağı, sınırı, doğruluğu vb. alt başlıklar hakkında dile getirmiş olduğu görüşler mevcuttur. Buna benzer örnekler uzatılabilir. İşte bu türden konular hakkında Thomas'ın değerlendirmelerine bakıldığında onun, bilginin imkânını benimseyerek felsefesini temellendirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Normal süreçlerde hayal gücü vasıtasıyla bilgilenmenin gerçekleştiğini söyleyen Thomas'a göre muhayyile, işlevini yitirirse bilgilenme süreci gerçekleşemez. "*Zira maddesel beden organik bir bozukluğa uğramasıyla muhayyile edimi askıya alınır veya beyin işlevsiz hale gelirse, bilgilenme edimini daha önce gerçekleştirebilen bir insan bilgi edinme fonksiyonunu yitirir.*"⁶ şeklindeki sözleriyle Thomas'ın, bilginin imkân dâhilinde olduğu görüşünü benimsediği görülmektedir.

Bilgi konusu irdelenirken bilginin insan; insanın ise varlık düzenindeki yeri göz önünde bulundurulmuştur. Bilindiği gibi hiyerarşik bir yapılanma ile ya ilk ve en yetkin

⁵ Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles, Book One: God*, translated, with an introduction and notes, by Anton C. Pegis, University of Notre Dame Press, Notre Dame, London, 1975, 77, s. 251. Bu eser bundan sonra "SCG" şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

⁶ Aquinas, *Summa I*, q. 84, a. 7, s. 807.

varlık olarak nitelendirilen ve öyle kabul edilen Bir'den hareketle ya da hiyerarşik yapılanmada en alt basamakta olduğu söylenen cansız maddeden yola çıkılarak varlık düzeni ele alınmıştır. Thomas'ın da aralarında bulunduğu Ortaçağ filozoflarına göre bu varlık düzeni içerisinde insan, salt duyuları alma yeteneği olan canlılar ile salt intelligentiası olan yani her şeyi görme, kavrama gücüne sahip olan Tanrı arasındaki basamakta yer almaktadır.⁷

Bilgiyi spekülâtif ve pratik bilgi olarak sistemleştiren Thomas'a göre tümeller ve maddî olmayan şeyler spekülâtif bilgi ile ilişkiliyken tikeller, cüz'iyat da pratik bilgi ile ilişkilidir.⁸ Aynı şekilde tümellerin akıl, tikellerin ise duyular vasıtasıyla bilindiğini⁹ söyleyen Thomas'ın, bilgi felsefesinde suje ile obje arasında kurulan ilişkiden meydana gelen bilgiyi imkân dâhilinde gördüğü sonucuna rahatlıkla ulaşabiliriz. Thomas, "*Tüm bilgi, bilinen şey ve bilen kimsenin özümseme ve benimsemesiyle oluşmaktadır. İnsan bilgisindeki özümseme, benimseme durumu, insanın bilme gücünün dayandığı duyusal şeylerin hareketi sayesinde gerçekleşmektedir.*"¹⁰ diyerek bu konuyu dile getirmiş olmaktadır.

Bilginin imkânıyla ilgili olarak ele alınması gereken öncelikli konulardan birisi bilginin kaynağının olup olmadığı meselesidir. Zira bilginin var olup olmadığı şeklindeki görüşlerin arka planında, bilginin kaynaklarının güvenilirliğinin tartışmaları görülmektedir. Çünkü sofistlerin yaptığı gibi bilginin kaynaklarının güvenilir olmadıkları kabullenilirse o zaman bilginin imkânının da olmadığı benimsenmiş olacaktır.¹¹ Bunun için bilgi teorilerinde işlenen en öncelikli konuların başında bilginin kaynağı problemi gelmektedir. Bilgi sorgulandığında öncelikle bilginin ne olduğuna ve olanağının nasıllığına bakılmaktadır. "Biz nasıl biliriz"? sorusunu doğal olarak "biz neyi biliriz"? sorusunun irdelenmesi takip eder.¹² Kişinin bu konuya yaklaşımı onun bilginin oluşumunda neyi kaynak olarak gördüğüne bağlıdır. Zira bilginin oluşum sürecini maddî şeylerden uzak olarak gören birisi ile bu ikisini birlikte kabul eden birisinin bakış açısı ister istemez birbirinden farklı olacaktır. Thomas'ın da içinde bulunduğu dogmatik bilgi

⁷ Aquinas, *Summa I*, q. 47, a. 2, s. 461; Etienne Gilson, *The Philosophy of St Thomas Aquinas*, Dorset Press, New York, 1948, s. 223; Betül Çotuksöken, *Ortaçağ Yazıları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 88.

⁸ Aquinas, SCG, III, 75, s. 252.

⁹ Aquinas, *Summa I*, q. 84, a.3, s. 830.

¹⁰ Aquinas, SCG, I, 65, s. 216.

¹¹ Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 229.

¹² R.P. Philips ve başkaları, *Modern Thomistic Philosophy, An Explanation for Studants*, The Newman Press, Westminster, Maryland, 1950, I. Cilt, vol. I, s. 264.

kuramcılarına göre ise bilginin olanağı vardır ve bu bilginin kaynağı hakkında da çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. O, bilginin kaynakları arasında duyu, akıl, sezgi ve vahyi görmektedir.¹³ Bilginin öncelikle çevreden edinilen şeylerle gerçekleştiğini söyleyen Thomas'a göre, bilginin edinilmesinde duyuların fonksiyonu oldukça önemlidir. O, dışsal duyular arasında görme duyusunu en yetkin duyu olarak kabul eder. Bunun gerekçesini de bu duyunun en az maddesel özelliğe sahip olmasına bağlamaktadır. Bu konuda şöyle diyor: “*Duyular arasında, en az maddesel özelliğe sahip olmasından dolayı görme duyusu en iyi bilme, anlama özelliğine sahiptir.*”¹⁴ Bu görüş Aristoteles'te olduğu gibi Aristotelesçi gelenekte de belirgin bir şekilde görülmektedir. Örneğin, algısal bilgi konusunda Thomas'ın, Hıristiyanlık öğretilerinden ve Aristoteles'in felsefesinden etkilendiğini ve onların sentezini yaptığını söylemek mümkündür.¹⁵ Aristoteles, tüm insanların doğal olarak bilme isteğine sahip olduğunu ve buna kanıt olarak da duyularımızdan aldığımız zevki örnek göstermektedir. Duyulardan alınan zevki örnek olarak gösteren Aristoteles, filozofumuzda olduğu gibi, bu duyular arasında görme duyusunu en yetkin duyu olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Özellikle de diğerlerinden fazla olarak görme duyusu, faydaları dışında bizzat kendileri bakımından da bize zevk verirler. Çünkü sadece eylemle ilgili olarak değil, herhangi bir eylemde bulunmayı düşünmediğimizde de görmeyi, genel olarak, bütün diğer her şeye tercih ederiz. Bunun nedeni, görmenin, bütün duyularımız içinde bize en fazla bilgi kazandırması ve şeyler arasında birçok farkı göstermesidir.*”¹⁶ İslâm kelamcılarının Fahreddin er-Râzî de görme duyusu ile elde edilen bilginin işitme duyusu ile kazanılan bilgiden daha üstün olduğunu söylemektedir.¹⁷

Thomas, bilgi konusunu işlediğinde bilgilenme edimini sadece dış duyularla edinilen algılama ile sınırlı tutmamaktadır. O, dış duyuların yanında bir de anlama, hayal gücü ve hafıza gibi iç duyular vasıtasıyla da bilgi sahibi olduğumuzu söylemektedir.¹⁸ Bilgilenmeyi, duyu verileriyle sınırlı tutmamaya özen gösteren Thomas'a göre duyu verilerinin haricinde insan, ya akıl ya sezgi ya da tanrısal haber yoluyla bilgi sahibi

¹³ Aquinas, *Summa I*, q. 78, a. 3–4, s. 739–744.

¹⁴ Aquinas, *Summa I*, q. 84, a. 2, s.797.

¹⁵ Ramazan Ertürk, “Aristoteles'in *Ruh Üstüne* Adlı Yapıtında Algı Problemi”, *Felsefe Dünyası*, sayı 27, 1998, s. 72.

¹⁶ Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan) Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996. s. 75–76.

¹⁷ Fahreddin er- Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XVII, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, s. 82–83.

¹⁸ Aquinas, *Summa I*, q. 78, a. 4 s.743-744 ;a.y., SCG, II, 81 s. 264–265; a.y., *Varlık ve Öz Üzerine*, (Çev. : Betül Çotuksöken, Saffet Babür), *Ortaçağda Felsefe*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000 içinde s. 247; Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 229; Akyol, a.g.e., s. 94,110-111.

olabilmektedir. Onun bilgilenmede kaynak olarak gösterdiği bu alt başlıklar onun bilgiyi olanaklı olarak gördüğünün açık kanıtıdır. Zira bir şey mümkün olarak görülmeden onun üzerinde herhangi bir işlem ve akıl yürütme yapılamaz. Çünkü böyle bir tutum kendi içerisinde tutarsızlık arz etmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de hangi konuları bilebiliriz sorusudur. Bu soru beraberinde bilemeyeceğimiz bazı şeylerin de olabileceğini taşımaktadır. Ona göre yaratılmış olan zihin, en üstün ilke olan Tanrı'nın özü hakkında belli bir bilgiye sahip olabilir. Fakat yaratılmış zihin, sınırlı olduğundan Tanrı'nın görüp bildiği her şeyi bilme gücüne sahip değildir.¹⁹ Thomas'a göre eğer biz, Tanrı'nın her şeyden üstün olduğuna dair kesin bir inanç ve düşünceye sahip olursak, o zaman Tanrı'yı gerçek anlamda bilmiş oluruz. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, Tanrı hakkındaki bazı şeylerin insan aklını aşması meselesidir. Tanrı'nın gerçek anlamda ve mükemmel şekilde bilinmemesi insan aklının sınırlılığı ve Tanrı'nın aşkın ve sınırsızlığından kaynaklanmaktadır.²⁰ “Yüce bir görme için, yaratılmış zihnin, tanrısal iyiliklerin içeriye akmasıyla orantılı olarak yüceleştirilmesi gerekmektedir.”²¹ diyen Thomas'a göre böyle bir şeyin gerçekleşmesi oldukça zordur. Zira ilişki haline geçen bu iki özellik, özleri itibariyle birbirinin aynısı değildir. Aynı öze sahip olamamalarından dolayı da birbirine katılım da oldukça zordur. Bu katılım ne kadar gerçekleşse dahi, birlik ve bütünlük olacak şekilde bir katılım olamaz. Tanrısal özün maddesel öze dönüşmesi de düşünülmemeyeceğinden dolayı, geriye kalan tek şey maddesel şeyin tanrısal öze katılımıdır. Peki, bu katılım eğer gerçekleşiyorsa o nasıl oluyor? Tanrısal özde herhangi bir değişikliğin olmasını düşünmek muhal olduğundan dolayı, bu katılımın gerçekleşebilmesi için yaratılmış zihnin bir değişikliğe gitmesi gerekmektedir. O, bu hususta şöyle diyor: “Bundan dolayı, bu birleşme zihinde varolarak başlanmış olmalıdır. Aslında bu değişim, yaratılmış zihnin sadece bazı yeni mizaçları kazanmasıyla gerçekleşebilir.”²²

Özü itibariyle sınırlı bir varlık olan insanın yaratılmış zihni, yukarıda anlatılanlara rağmen, sınırsız varlığı ve tanrısal şeyleri tam olarak bilemez ve kavrayamaz. Bu noktadan hareketle filozofumuza göre, eğer bir kimse Tanrı hakkında herhangi bir bilgiye sahip

¹⁹ Aquinas, SCG, III, 56, s. 190; Vahdettin Başçı, “Aquino'lu Thomas'da Tanrı Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, Sayı:7, 1993, 52-53; Gündoğar, a.g.m., s. 368.

²⁰ Aquinas, SCG, I, 5, s. 70.

²¹ Aquinas, SCG, III, 53, s. 179.

²² Aquinas, SCG, III, 53, s. 180.

değilse, o kişi gerçek mutluluğu tatmamış demektir. Saadeti kusva'ya yani gerçek mutluluğa ulaşabilmek için Tanrı hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Thomas bununla ilgili olarak şöyle diyor: “İlahî vahiy olmaksızın biz Tanrı'nın mahiyetini ve kendi içindeki birliğini bu dünyada bilemezdik ki Tanrı'nın Teslis ve Bir olduğu örneğindeki gibi doğal akıl bunu kavrayamazdı.”²³

Bilginin imkânı kısmında işlenebilecek başka bir konu ise bilginin bilkuvve halden bilfiil hale geçmesiyle ilişkilidir. Thomas, bir şey hakkındaki takribî, kesin olmayan bir bilginin ya da bilkuvve halden bilfiil hale geçemeyen bir bilginin mükemmel bir bilgi olmadığını söylemektedir. Zira ona göre gerçek mutluluğun elde edilmesi ve yetkin bilginin gerçekleşebilmesi için öncelikle bilginin bilkuvve halden bilfiil hale geçmesi gerekmektedir.²⁴ Bilginin imkân dahilinde olduğunu söyleyen Thomas'a göre “Her ne olursa olsun, insan değişik türden güçler vasıtasıyla bilgi sahibi olur. Yani insan, zihin, hayal gücü ve duyarlar vasıtasıyla bilgi sahibi olmaktadır.”²⁵

Dış ve iç duyarlar, akıl, Tanrısal haber vasıtasıyla bilgi sahibi olunabileceği; çevremizde, evrende, tarihte olmuş olan şeyler hakkında ve en önemlisi de Tanrısal öz ve şeyler hakkında belli bir bilgi donanımına sahip olmakla birlikte bilinemeyecek bazı şeylerin de olabileceği yukarıda ifade edilmişti. Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki insanın duyu, haber, akıl ve sezgi sayesinde bilgi sahibi olduğunu söyleyen Aquinoslu Thomas, bu yaklaşımıyla bir septik gibi davranmayıp bilginin imkân dâhilinde olduğunu kabul etmektedir. Thomas, gerçek mutluluğun elde edilmesini ve yetkin bilginin gerçekleşmesini bilginin bilkuvve halden bilfiil hale geçmesine bağlı gördüğünden dolayı takip edilen bölümde bilgi, yetkinlik ve mutluluk ilişkisine değinilecektir.

2. Bilginin Değeri

Bilginin değeri, hem bilginin kaynakları hem de o bilgiyi kazanan insanla bağlantılı olarak ele alınabilir. Çünkü Thomas'ın felsefesinde görülen belirgin nokta, insanın edindiği bu bilgiyle, kendi yetkinliğini gerçekleştirme arzusudur.

Bu bölümde, filozofun görüşleri bilgi edinen insanın varlığıyla bağlantılı olarak, ifade edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle değer ne olduğuna değinmemiz gerekir. Kısaca

²³ Aquinas, *Summa I*, q. 12, a. 13, s. 111.

²⁴ Aquinas, SCG, III, 38, s. 126-127.

²⁵ Aquinas, SCG, I, 65, s. 215.

ifade edecek olursak değer bir nesneyle, ona ilgi duyan özne arasındaki bir ilişkidir.²⁶ Thomas'ın bilginin değeri hakkındaki görüşlerinden bahsederken ister istemez onun varlığı hiyerarşik bir şekilde değerlendirdiği görüşlerine de atıfta bulunulması gerekmektedir. Bundan dolayı, filozofun bilginin değeri hakkındaki görüşlerini belirtirken onun, bu bilgiyi kazanan insanın varlığı hakkındaki düşüncelerine de zaman zaman değinilmeye çalışılacaktır. Bilginin değeri konusu genel olarak iki alt başlık altında ele alınacaktır:

- a. Bilginin Zatına Ait Değer: Doğruluk.
- b. Bilginin Özneye Kattığı Değer: Yetkinlik.

2.1. Bilginin Zatına Ait Değer: Doğruluk

Bilgi felsefesinde ele alınan kavramların en önemlilerinden birisi doğruluktur. Doğruluk kavramıyla bağlantılı olarak gerçeklik kavramının da ele alınması gerekmektedir. Doğruluk, yargıda, düşüncede, önermede ve zihinde olmasına rağmen, gerçeklik düşünceden bağımsız, var olan dünyanın nesnesi veya olgusudur. Doğruluk kısaca düşüncenin gerçeklik ile uyuşması şeklinde tanımlanmıştır.²⁷

Bilginin oluşabilmesi için bilinen nesnenin bilen öznenin zihninde iyice yer edinmesi gerekmektedir. Bilgilenme edimi zihinseldir. Zira bir şey görüldüğünde ya da işitildiğinde bilme ediminin oluşabilmesi için zihnin görülen ya da işitilen o şeyi iyice kavraması gerekmektedir.²⁸

Bilginin oluşumunda bilen özne ile bilinen nesne arasında nasıl ki bir ilişki varsa aynı şekilde gerçeklikte ve doğrulukta da böyle bir ilişki vardır. Zira fikir, eğer nesneye uygunsa gerçeklik durumu oluşmaktadır. Çünkü gerçek, fikirle nesnel gerçek arasındaki uygunluktan ibarettir.²⁹ Bu durumda fikrimiz ile gerçeklik arasındaki uygunluk nasıl olur? Gilson bu konuda şöyle diyor:

*Fikrimiz ile gerçek arasındaki bu uygunluk, ancak derece derece meydana gelir.
Çünkü bir fikir, nesneye bütün boyutları ile uymayabileceği gibi, kısmen de uyabilir. Nesnede*

²⁶ Sabri Büyükdüvenci, "Değerin Değeri", *Bilgi ve Değer, Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. : Şahabettin Yalçın), Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 252.

²⁷ Çüçen, a.g.e., s. 36–38.

²⁸ Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 272.

²⁹ Maurice Cornforth, *Bilgi Teorisi*, (Çev.: H. Selman), Yorum Yayınları, İstanbul, 1997, s. 157; Frederick D. Wilhelmsen, *Man's Knowledge of Reality, An Introduction to Thomistic Epistemology*, Printice-Hall, Yy. 1960, s. 134.

fikir oluşturulamayacak birçok şey olabilir, dolayısıyla fikir ve onun nesneye uygunluğu da tamam değildir. Bu durumda, fikrimiz tamamen yanlıştır dememeliyiz.³⁰

Bilginin zatına ait değer, yani bilginin doğruluğu alt başlığında değinilmesi gereken önemli noktalardan birisi, doğru ve yanlışın ne olduğudur. Eğer bilginin doğruluğuna değiniliyorsa, bu durumda bizzat doğrunun ne olduğu, aynı şekilde eğer doğruluk gerçekleşmiyorsa, bu durumda oluşmakta olan yanlışın ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Yeni Thomasçı filozoflardan Gilson'a göre doğru, yargıda bulunan zihin ile şeyin birbiriyle uyuşmasıdır.³¹ Eğer yargıda bulunan zihin ile o şey arasında böyle bir şey gerçekleşmiyorsa bilginin doğruluğu gerçekleşmemiş olur. Yanlış ise bunun aksine onlar arasındaki uyuşmama durumudur.³² Bu noktada, algılanan bir ağaç örnek olarak verilebilir. Algılanan bir ağacın zihindeki varlığı, o ağaca uygun bir şekilde, onu tüm yönleriyle yansıtır şekilde var olması, doğruluk için bir örnektir. O ağacı taş olarak algılamak ise onu tam olarak bilmemek anlamına gelir. Böylece, bilgi, nesnesine mutabık olamayacağından dolayı o bilgi doğru değildir.

Thomas, bilinen nesnenin bilen öznenin zihnindekiyle uyuşumu neticesinde gerçekleşen doğruluğu, şöyle bir ayrıma giderek değerlendirmektedir: İyilik ve kötülük istek ve arzu gücüyle ilişkiliyken, doğruluk ve yanlışlık bilgi ile ilişkilidir. Bilgiyle ilişkilendirilen doğruluk ve yanlışlık da zihinde gerçekleşmektedir.³³ Bir şeyin doğruluğu ve yanlışlığı hakkındaki yargı zihin ile bağlantılıdır. Zihin, kazanılan bu bilgilerin doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna belli işlemlerden sonra karar vermektedir.

Thomas'ın doğruluk ve yanlışlık hakkında görüşünü belirtirken, kendisinden önceki filozofların görüşlerinden yer yer faydalandığı görülmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak, zihin ile irade arasında bir karşılaştırmaya giden Thomas, zihnin genel itibarıyla iradeden daha yüce olduğunu söylemektedir. Ona göre zihnin nesnesi iradenin nesnesinden daha yalın ve mutlaktır.³⁴ O, Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserinden, iradenin birer nesnesi olarak iyiliğin ve kötülüğün şeylerden oluştuğu; buna karşılık, aklın nesnesi olan doğruluğun ve yanlışlığın ise zihinde gerçekleştiği şeklindeki görüşünü alıntılımaktadır. Burada da görüldüğü gibi, bir şeyin doğru mu yanlış mı olduğu zihin ile

³⁰ Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 273.

³¹ Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 273.

³² Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 273; Brother Benignus, *Nature Knowledge and God, An Introduction to Thomistic Philosophy*, The Bruce Publishing Company, New York, 1947, s. 377.

³³ Aquinas, SCG, I, 77, s. 251; Benignus, *a.g.e.*, s. 372–373.

³⁴ Aquinas, *Summa I*, q. 82, a. 3, s. 781

bağlantılıdır. Çünkü doğruluk ve yanlışlık zihnin birer yargısıdır.³⁵ Doğruluk ve yanlışlığın zihinle bağlantılı olduğunu belirttikten sonra şimdi de bilginin oluşmasında zorunlu olarak bulunması gereken özne ve nesnenin bilginin doğruluğuyla olan bağlantısına geçebiliriz.

Bilginin doğruluğu konusunda, hem özne hem de nesneyi dikkatlice ele almamız gerekmektedir. Bilgilenmenin oluşabilmesi için özne, nesne ve bu ikisi arasındaki ilişki kaçınılmaz olduğundan bunun iyice hesaba katılması gerekmektedir. Bilgilenme aşamasında bilginin doğru olup olmaması noktasında, bilinen şeyden ziyade bilen özneye dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü algılayan ve kavrayan nesne değil, öznedir. Fikirlerimizin ve yargılarımızın doğruluğu, algılanan nesnelere ziyade bizim zihnimize ve algılamamıza, dolayısıyla bizim faaliyetimize bağlıdır. Algılanan nesnelerin içerikleri ve mahiyetleri özel bir etkene bağlı olmadığından, bilginin doğruluğunda etken olan unsur o nesneyi algılayan öznedir.

Özne ile nesne arasındaki uygunlukta zihin bazen algılanan nesneyle olan uygunluktan habersiz olabilmektedir. Gilson'a göre "Eğer kavram nesneye mutabık ise, kavramı üreten zihin bu uygunluktan habersizdir. Zihin vasıtasıyla gerçekleşen bu basit ve doğrudan kavranışta ne bir bilinçlilik durumu ne de bir eylemlilik vardır."³⁶ Gilson'un demek istediği şey şudur: Eğer biz istencimiz dışında bir şeyi algılıyorsak bu durumda yine bir bilme edimi gerçekleşmiş olmaktadır. Ama bu edim istenç dışı gerçekleştiğinden dolayı, bilinen şeyin zihindeki tasavvuru ve kazanılan kavram da istenç dışı gerçekleşmiştir. Bu durumda yine bir uygunluktan bahsetmek gerekmektedir. Zira bilginin doğruluğu, bilen özne ile bilinen nesne arasında gerçekleşen bilgi ediminde, kavramın kendisi dış gerçeklikle uygunluk arz etmektedir. Kavram, dış gerçekliğe mutabık ise o zaman bilginin doğruluğundan bahsedilir. Bu konuda Thomas şu ifadeleri kullanmaktadır: "Eğer entelektüel yeti bir şeyi onu başka bir şey olarak algılıyorsa o zaman entellektüel yeti yanılmıştır. Öyleyse, eğer bir sözcük bilinen şeyden başka bir şeye gönderme yapıyorsa - zira entellektüel yeti bir şeyi onu olduğundan başka türlü bildiği zaman yanılmış olur."³⁷ Thomas'ın, bilginin gerçekleşebilmesi için bilen özne, bilinen nesne ve bu ikisi arasında kurulan ilişki şeklindeki tanımlaması özne ve nesne uyumu hakkındaki

³⁵ Aquinas, *Summa I*, q. 82, a. 3, s. 781.

³⁶ Gilson, *The Philosophy of St. Thomas*, s. 272.

³⁷ Aquinas, *Summa I*, q. 85. a. 1, s. 814.

görüşüne örnek olarak verilebilir.³⁸ Thomas'a göre bilende bilinen şeye bağlı olarak oluşan bilgi, ilkin duyulardan başlayarak gerçekleşmektedir.³⁹ Duyular ile elde edilen bilgi daha sonra zihinde tamamlanmaktadır. Zihin ve nesnelere birbiriyle ilişkilidir. Bundan dolayı zihin ile nesnelere birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Thomas, ister duyularımız yolu ile ister haber yolu ile isterse başka bir yolla olsun edindiğimiz bilginin doğruluğunun kritiğini yapmaktadır. Herhangi bir yargının ve fikrin doğru ya da yanlış olabilme olasılığının olduğunu söylemektedir. Örneğin “Lesi” adında bir köpek olsun ve bu köpek hakkında bir fikir edinilmiş ise ve o fikri edinen kişide bir düşünce oluşmuşsa, artık bu aşamadan sonra onun bu köpek hakkında bir bilgisi oluşmuş olur. İşte onun bu bilgisi de doğrudur. Çünkü Lesi gerçeklik alanında vardır ve Lesi'nin varlığı zaten gözler önündedir. Duyular yoluyla gözlemediğimiz bu dış gerçeklik ile zihin arasındaki uygunlukta bilginin doğru olduğu hakkında herhangi bir şüphe kalmaz. Aynı şekilde bilginin konusu olan fizik ötesine ait bilgilerin, özellikle birincil ve zorunlu prensiplere ait bilgilerin de doğruluğu vardır. Zira bunlar ispata gerek kalmadan doğruluklarını bizzat kendileri taşımaktadır.⁴⁰

Bilginin doğruluğu alt başlığında sorulabilecek önemli bir soru “Eşyanın hakikati bilinebilir mi?”⁴¹ sorusudur. Eşyanın hakikatının bilinip bilinemeyeceği konusunda Thomas'ın düşüncelerinin açık ve net olduğu görülmektedir. O, insanın bilgi edinme sürecinin duyularla başlamasından dolayı, eşyanın hakikatının tam olarak bilinemeyeceğini iddia etmektedir. İnsanüstü bazı varlıkların doğaları, Tanrı'nın mahiyeti gibi hususlarda akıl bize tam bir bilgi sağlayamamaktadır. Dolayısıyla, insan, hakikat hakkında tam bir bilgiye, yetkinliğe ulaşamamaktadır. İnsanın doğal aklını bu şekilde gören Thomas, insanın mevcûdat içindeki müspet konumunu da yeri geldiğinde belirtmekten de uzak durmaz. Dolayısıyla, insan aklı kendisinden üstün hakikatleri tam olarak kavrayamamasına rağmen, bu tür hakikatlere iman vasıtasıyla şöyle ya da böyle vâkıf olabilirse o, en yüce algılamayı gerçekleştirmiş olur.⁴²

Bilginin doğruluğu konusu işlenirken, ister istemez doğruluk ve varlık arasında bir bağlantının kurulup kurulmadığına bakılmalıdır. Zira doğruluğun tanımı yapıldıktan

³⁸ Aquinas, SCG, II, 251.

³⁹ Aquinas, *Summa I*, q. 12, a. 12 s. 109.

⁴⁰ Wernon J. Bourke, *The Pocket Aquinas, Selections from the Writings of St. Thomas*, Washington Square Press, New York, 1965, s. 3.

⁴¹ İbrahim Hakkı Aydın, *Fârâbî'de Bilgi Teorisi*, Ötüken yayınları, İstanbul, 2003, s. 79.

⁴² Aquinas, SCG, I, 5. s. 71; Akyol, a.g.e., s. 61, 67, 82-3, 87-8, 110, 115.

sonra, doğruluğun varlıkla olan ilişkisinin nasıllığına bakılmalıdır. Açık bir ifadeyle, doğruluk ve varlık bir ve aynı mı? Ya da ikisi birbirinden farklı şeyler mi? İşte bu noktada biz, Thomas'ın doğruluk ve varlık arasında nasıl bir ilişkilendirmeye gittiğine bakmaya çalışacağız. Thomas, doğruluk ve varlığı bir ve aynı mı yoksa birbirinden ayrı mı görmektedir?

Thomas, Augustine'in doğruluk ve varlığın aynı şey olduğu görüşünü benimsediğini söyleyerek, bu tür bir yaklaşımı eleştirmektedir. Thomas, bazı görüşlerinden etkilendiği Augustine'in doğruluk ve varlık hakkındaki yaklaşımını uygun görmemekte ve bu konu hakkında şöyle söylemektedir: “İşte bundan dolayı, doğruluk ve varlık aynı şey olsaydı o zaman “doğru varlık” diye bir şeyin söylenmesi de abes bir şey olurdu ki bu durum da yanlıştır. Bundan dolayı da doğruluk ve varlık aynı şey değildir”⁴³

Thomas'a göre, bir şeyin varlığı o şeyin zihindeki doğruluğunun sebebidir.⁴⁴ Filozofumuzun bu bakış açısında da görüldüğü gibi, doğruluk ve varlık bir ve aynı değildir. Bilakis bunlar birbirinden ayrıdırlar. Bir şeyin doğruluğu, o şeyin zihinde ve gerçeklikte birbiriyle uyuşmasıyla oluşmaktadır. Yoksa bunların bir ve aynı olmasıyla değildir. Thomas, doğruluğun bilinen şeylerde değil, zihinde bulunduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “Asıl görünüş itibarıyla, doğruluk, zihinde ikamet etmektedir.”⁴⁵ Ona göre, “doğruluk, zihin ve şeyin uyuşmasıyla tanımlanır ve bundan dolayı da bu uygunluğu bilmek, doğruluğu bilmektir.”⁴⁶

Thomas, bilinen nesnenin bilen öznenin zihnindekiyle uyuşması neticesinde gerçekleşen doğruluğun, varlıktan ayrı bir şey olduğunu söyleyerek, bunun aynı olduğunu savunanları eleştirmiştir. Çünkü o, bir şeyin varlığını o şeyin zihindeki doğruluğunun sebebi olarak gördüğü için, doğruluk ve varlığın birbirinden farklı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre hem duyu verileriyle algılanan bilgiler doğru olduğu gibi fizik ötesine ait bilgiler de doğrudur. Bilginin doğruluk değerini ele aldığı gibi bilginin özneye kattığı değer olan yetkinliği de ele almıştır. Araştırmamızın takip edilen kısmında onun bilginin özneye kattığı değer olan yetkinlik hakkındaki görüşleri irdelenecektir.

2. 2. Bilginin Özneye Kattığı Değer: Yetkinlik

⁴³ James F. Anderson, *an Introduction to the Metaphysics of St. Thomas Aquinas*, Ragnery Gateway, Washington, 1989, 60.

⁴⁴ Aquinas, *Summa I*, q. 16, a. I, s. 170.

⁴⁵ Aquinas, *Summa I*, q. 16, a. II s. 170.

⁴⁶ Aquinas, *Summa I*, q. 16, a. II s. 171.

Yetkinlik açısından, bilginin değeri, bilinen nesneyle bağlantılıdır. Zira bilen özne, bilinen nesnenin niteliği ve oranında bir kazanım edinmektedir. Örneğin, insanın bir taşın formu hakkında belli bir bilgiyi kazanması ve edinilen o taşın bilgisi, o bilgiyi edinen kişiyi yetkinleştirmez. Ama bilen özne, yetkinlik açısından kendisinden üstün olarak düşünülen şeyler hakkında belli bir bilgi edinirse o zaman o kişi belli bir yetkinliği elde etmiş olur. Thomas bu hususta şöyle der: “*Bundan dolayı, insan zihni bir taşın olanaklarının el verdiği bir ölçünün formuyla mükemmelleşemez. Fakat aklî ışık gibi, kendisinden daha yüce varlıklardan almış olduğu belli bir pay ölçüsünde yetkinliğini kazanabilir.*”⁴⁷ Bu alıntıda açıkça görüldüğü gibi, filozofa göre kişi, kazanmış olduğu bilgiye göre yetkinleşebilmektedir. Thomas, aklî bilginin oluşmasının temel dayanağının tanrısal ışık olduğunu söylemektedir. O, Aristoteles’in faal akıl düşüncesi ile Augustine’in işrak/aydınlanma öğretisini adeta sentezleyerek kendisine özgü bir bakış açısı geliştirmiştir. Zira Thomas’a göre “*Hakikat ancak Tanrısal idealler içinde ve Tanrı’nın kelimelerinden bize düşen bir ışığın aydınlığında bilinebilir.*”⁴⁸ Thomas, buradaki aydınlanmayı akıl olarak değerlendirmekte ve insan ilk olarak yaratılırken bunun Tanrı tarafından insana bahşedilmiş olduğunu söylemektedir. Bu konuda şöyle diyor: “*Tüm gözle görülebilir algılamının kaynağı nasıl ki güneş ise, aynı şekilde tüm aklî bilginin temel kaynağı Tanrısal ışıktır.*”⁴⁹ Burada açıkça görüldüğü gibi Thomas da Augustine ve İbn Sînâ felsefesinde de yer alan ilahî aydınlatma doktrinini savunmuş ve insan bilgisinin kaynağını açıklamak için bu doktrine başvurmuştur. Çünkü aklın sınırlarını aşması için tabîi ışığa ilave olarak ilâhî ışığa ihtiyaç vardır.⁵⁰

Bilginin oluşmasında nesne konumundaki bilinen şey, bilen gücün yetkinlik derecesini göstermektedir. Bilginin bizzat kendisinin güzelliği ve değerinden bahseden Aristoteles de bilginin, özellikle, konusundan dolayı bir değerinin olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Bize göre her bilgi güzel ve hayran olunacak bir şeydir; bununla birlikte, bir bilgiyi başka bir bilgiye tercih ederiz; (çünkü bu bilgi ç. n.) ya doğrudur, ya*

⁴⁷ Thomas Aquinas, *Treatise on Happiness*, (translated by John A. Desterlf), University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1983, s. 36. Thomas’ın insanın bilgilenme sürecinde tanrısal ışıkla bilgilenmesi hakkındaki görüşleri için bkz. Akyol, a.g.e., s. 95-6.

⁴⁸ Etienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, (Çev.: Şamil Öçal), Açılım Kitap, İstanbul, 2003, s.175. http://docs.happycoders.org/orgadoc/cognitive_science/Stanford_encyclopedia_of_philosophy/plato.stanford.edu/entres/illumination#5

⁴⁹ Aquinas, SCG, I, 10, s. 80.

⁵⁰ Muammer İskenderoğlu, “Thomas Aquinas’ta İman, Teoloji ve Akıl İlişkisi”, *Divan İlmî Araştırmalar*, sy. 16 (2004/1), 211-212, 215.

da üstün bir değer ve hayranlığa layık bir değer konularını incelemektedir.”⁵¹ Aquinoslu Thomas’ın bilinen şeyin bilen kişiye kattığı değer hakkındaki görüşlerinin benzeri Aristoteles’te de, görülmektedir. Bu da âdeta kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü Thomas, Aristoteles’in bir takipçisi olduğu için aralarında benzerliklerin olması kaçınılmazdır.

Bilgilenme ediminde hiyerarşik yapıdan söz eden Thomas’ta en yetkin varlıktan aşağıya doğru ya da en alt seviyedeki varlıktan en yetkin varlığa giden bir bilgi derecelendirilmesi görülmektedir. O, hangi varlığın nasıl bir bilgiye sahip olduğunu ve en yetkin bilgiye sahip olan varlığın bilgisi ile insanın bilgisi arasındaki ayrıma genişçe değinmektedir. Hiyerarşik varlık yapılanmasına değinmekle konumuz daha da açıklığa kavuşmuş olacaktır. Bilindiği gibi, bu hiyerarşik yapılanmada, varlık, derece bakımından ya yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya doğru gidişi olan bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru yükselen sıralamada, maddeden bitkisel varlığa, bitkisel varlıktan hayvansal varlığa, oradan da insansal, meleksel ve en yüce varlığa doğru çıkılmaktadır. Yukarıdan aşağıya doğru inilen derecelendirme ise bu sıralamanın tersi istikametindedir.⁵² Ona göre, insan zihninin sonradan edindiği bilgilerle bir yetkinliğe doğru ilerlemektedir. Thomas, insan zihninin doğuştan bir bilgiyle donatılmadığını, ancak böyle bir şeye potansiyel olarak sahip olduğunu söylemektedir. Bu konuda şöyle diyor:

*“Yukarıya doğru bir hareket, aydınlanma vasıtasıyla oluşmaktadır. Yukarıya doğru gerçekleşen hareket, yalnızca potansiyel ise bunun sadece potansiyel bir ışıkla olması gerekir. Eğer aktüel bir durum ise, o zaman da aktüel bir ışığa gereksinim duyar. İşte, biz, insanın bazen hem duyuları hem de zihinsel yetisi ile potansiyel bir bilici özelliğe sahip olduğunu görmekteyiz... Bundan dolayı, Aristoteles, ruhun bildiği entelektüel yetinin doğuştan bir bilgiye sahip olmadığını; ancak tüm benzer özellikleri, ilk etapta, potansiyel bir şekilde bildiğini söylemektedir.”*⁵³

Aquinoslu Thomas’a göre eğer biz, Tanrı’nın her şeyden üstün olduğuna dair kesin bir kanıya varırsak o zaman Tanrı’yı gerçek anlamda bilmiş oluruz. Tanrı’nın gerçek anlamda bilinmesi o bilgiyi kazanan kişiyi gerçek anlamda yetkinleştirmektedir. En değerli bilgi insanı sonsuz mutluluğa erdiren bilgidir. İnsanı sonsuz mutluluğa erdiren bilgi ise en yetkin varlık olan Tanrı’yı bilmektir. Dolayısıyla Tanrı’yı bilmek en değerli

⁵¹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, (Çev. : Zeki Özcan), Alfa yayınları, II. Bsk. Bursa, 2001, s. 1.

⁵² Aquinas, *Summa I*, q. 47, a. 2, s. 461.

⁵³ Aquinas, *Summa I*, q 84, a. 3. s. 799.

bilgidir. Thomas'a göre saadet-i kusvaya, yani gerçek mutluluğa ulaşmak için Tanrı hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Ancak bu konuyla ilgili, değinilmesi gereken önemli bir durum vardır. Thomas'a göre gerçek mutluluk Tanrı hakkında sadece bilgi sahibi olmakla gerçekleşemez. Ona göre zikredilen bu mutluluğun gerçekleşebilmesi için öncelikle Tanrı'nın varlığına inanılması gerekmektedir.⁵⁴ Thomas'ın insanın bu yapısıyla ilgili görüşlerinin benzerini Ortaçağ İslâm Felsefesinde de rahatlıkla bulabilmekteyiz. Özellikle de X. ve XII. yüzyıllar arasında yaşamış İslam filozoflarının çoğunun eserlerinde bu türden görüşlere değinilmektedir. Zira bu dönemin İslam filozoflarının da genel kanılarına göre, insanın gerçek mutluluğa ulaşması için maddesel özelliğinden sıyrılması ve bilgide yetkinleşmesi gerekir ki âdeta sembolik olarak Tanrı'nın civarında dolaşma seviyesine ulaşabilsin.⁵⁵ Mutluluğu insanın nihaî yetkinliği olarak gören Thomas'a göre, insan zihni teorik bilimin bilgisinin belli bir ölçüsüyle etkin hale gelir. Fakat bu etkinlik durumu, insana nihaî mutluluğu tattırarak oranda bir yetkinliğe sahip değildir. İnsan zihni sadece bununla nihaî etkinliği elde edemediğinden dolayı nihaî mutluluğa ulaşamaz. Bu konuda şöyle der: “*Bundan dolayı, insan zihninin nihaî yetkinliği, hem ruhun yaratılmasının ilk ilkesi hem de onun aydınlanmasını sağlayan Tanrı'yla birleşme vasıtasıyladır.*”⁵⁶ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, insanın bu yetkinliğe ulaşmasının, yine de o insanın ilmî arayışı neticesinde oluştuğudur. Ancak şunu da açıkça belirtelim ki filozofumuz, bir şey hakkındaki takribî, yani kesin olmayan bir bilgi ya da potansiyel halden aktüel hale geçemeyen bir bilginin mükemmel bir bilgi olmadığını söylemektedir. Zira ona göre, gerçek mutluluğun elde edilmesi ve kişinin yetkinleşebilmesi için bilginin öncelikle potansiyel halden aktüel hale geçmesi gerekmektedir.⁵⁷

İnsan, sahip olduğu aklî yetisinden dolayı, akıllı özler tarafından hareket ettirilen ve idare edilen, bilgi aktından mahrum olan varlıklardan ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.⁵⁸ Thomas'a göre insanın sahip olduğu bu yeti, ona mutlak hakikate ulaşabilme olanağını sunar. Çünkü insanın tüm meşguliyeti arasındaki bilgelik uğraşı; en mükemmel, en yüce, en yararlı bir uğraş ve hazzın doruk noktasıdır.⁵⁹

⁵⁴ Aquinas, SCG, III, 38, s. 126; İskenderoğlu, a.g.m., 216.

⁵⁵ H. Hüseyin Bircan, *İslâm Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 84.

⁵⁶ Aquinas, *Treatise on Happiness*, s. 38.

⁵⁷ Aquinas, SCG, III, 38, s. 126 –127.

⁵⁸ Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhunu*, s. 334.

⁵⁹ Aquinas, SCG, I, 2, s. 61.

Thomas, duyularımızla çevremizde olup bitenler hakkında bilgi sahibi olduğumuzu ve zihnimize de bunun ötesinde bir bilgilenmeyi gerçekleştirdiğimizi söylemektedir. O, maddî ve tikel şeylerin haricinde bulunan zihinsel ve Tanrısal olarak adlandırılan şeylerin tarafımızca nasıl bilindiğini araştırmakta ve bu durumu bilgelik kavramıyla ifade etmektedir. Ona göre, insanî konulardan sıyrılıp Tanrısal konular hakkında bilgilenmemizi sağlayan şey bilgeliktir. Thomas, bilgeliğin de Tanrısalıktan kaynaklandığını söylemektedir. Netice itibariyle, ona göre insanı yetkinleştiren ve mutluluğa ulaştıran bilgelik durumu, doğruluk, cesaret ve erdemlilik ile gerçekleşmektedir.⁶⁰ İnsanı yetkinleştiren ve insana gerçek mutluluğu tattıran bilgelik uğraşı, Thomas tarafından şu şekilde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur:

Bigelik uğraşı oldukça mükemmeldir. Çünkü insan bu uğraş sayesinde gerçek mutluluktan bir pay edinmektedir.

Bigelik uğraşı çok yüce bir şeydir. Zira bilgelik uğraşı kişiyi Tanrı'ya yaklaştırmaktadır.

Bigelik uğraşı sayesinde ölümsüzlüğün krallığına yükselmek mümkündür.

Bigelik uğraşı kişiye zevkin tümünü yaşatmaktadır.⁶¹

Bilginin değerini, bilinen nesneyle bağlantılı olduğunu iddia eden Thomas, bilen öznenin, bilinen nesnenin niteliği ve oranında bir kazanım edinerek yetkinleştiğini ifade etmektedir. Aristoteles'ten Ortaçağın doğu ve batı filozofların birçoğuna ve özellikle de Thomas'a göre bilginin bizzat kendisinin bir değeri olduğu gibi, bilginin özneye kattığı değer olan yetkinlik sayesinde insan gerçek mutluluğu tatmaktadır.

Sonuç

Bilginin, bilen bir şahıs ve bilinen bir şey arasındaki ilişkiyle meydana geldiğini söyleyen Aquinoslu Thomas'ın bilginin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili fikir belirtmesi onun, bilginin mümkün olduğu görüşünü benimsediğinin açık delilidir. Düşünce tarihinde bazı filozoflara göre bilgi mümkün değilken, çoğu düşünürü göre ise bilgi imkân dâhilindedir. Bilginin tanımını, türlerini, kaynağını ayrıntılı olarak ele alan Thomas'ın bilginin imkân dâhilinde olduğunu benimsediği açıkça görülmektedir. Bilgilenmeyi, sadece anlama, hayal gücü ve hafıza gibi iç duyular ya da görme, işitme vb dış duyu verileriyle sınırlı tutmayan Thomas, duyu verilerinin haricinde insanın, akıl, sezgi ve tanrısal haber yoluyla bilgi sahibi olabildiğini ifade etmektedir.

⁶⁰ Aquinas, SCG, IV, 12, s. 91; Çotuksöken-Babür, *a.g.e.*, s. 237.

⁶¹ Aquinas, SCG, IV, 12, s. 91.

Bilginin imkânını kabul eden Aquinoslu Thomas, bilginin değerini de konu edinmiştir. O, bilginin değerini bilginin zatına ait değer olan “doğruluk” ve bilginin özneye kattığı değer olan “yetkinlik” ile bağlantılı olarak ele almaktadır. Thomas, bilgilenmenin oluşmasını sağlayan nesne ile onu algılayan zihin arasında eğer bir uygunluk varsa, edinilen bilginin doğru olduğunu, eğer bir uygunluk sağlanmazsa o zaman da bilginin yanlış olduğunu söylemektedir. İnsanın edindiği bu bilginin bir değerinin de olduğunu ve insan edindiği bilgi oranınca bir yetkinliğe ulaşabileceğini savunan Thomas, insanın bildiği şeyin konusuyla orantılı olarak yetkinleşebileceğini ve böylece gerçek mutluluğu tadabileceğini iddia etmektedir. Ona göre eğer biz, Tanrı’nın her şeyden üstün olduğuna dair kesin bir kaniye varırsak o zaman Tanrı’yı gerçek anlamda bilmiş oluruz. Tanrı’nın gerçek anlamda bilinmesi o bilgiyi kazanan kişiyi gerçek anlamda yetkinleştirmektedir. En değerli bilgi insanı sonsuz mutluluğa erdiren bilgidir. İnsanı sonsuz mutluluğa erdiren bilgi ise en yetkin varlık olan Tanrı’yı bilmektir. Dolayısıyla Tanrı’yı bilmek en değerli bilgidir. Thomas’a göre saadet-i kusvaya, yani gerçek mutluluğa ulaşmak için Tanrı hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki insanın duyu, haber, akıl ve sezgi sayesinde bilgi sahibi olduğunu söyleyen Aquinoslu Thomas, bu yaklaşımıyla bir septik gibi davranmayıp bilginin imkân dâhilinde ve doğruluk değerinin olduğunu kabul etmekte ve insanın gerçek mutluluğu elde etmesini bilkuvv halden bilfiil hale geçen bilgiye bağlı görmektedir.

Kaynakça

Akyol, Osman Faruk, *Thomas Aquinas’ta Bilme ve Bilgi Süreçleri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996.

Anderson, James F., *An Introduction to the Metaphysics of St. Thomas Aquinas*, Ragnery Gateway, Washington, 1989.

Aquinas, Thomas, *Summa Contra Gentiles*, I-IV, translated, with an introduction and notes, by Anton C. Pegis, University of Notre Dame Press, Notre Dame, London, 1975.

_____, *Summa Theologica I-II, The Basic Writings of Saint Thomas Aquinas* içinde, Ed. A.C. Pegis, (New York, 1945).

_____, *Treatise on Happiness*, (translated by John A. Desterlf), University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1983.

_____, *Varlık ve Öz Üzerine*, (Çev.: Betül Çotuksöken, Saffet Babür), *Ortaçağda Felsefe*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000 içinde

- Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.:Ahmet Arslan) Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.
- _____, *Ruh Üzerine*, (Çev. : Zeki Özcan), Alfa Yayınları, II. Bsk. Bursa, 2001.
- Aydın, İbrahim Hakkı, *Fârâbî'de Bilgi Teorisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- Başçı, Vahdettin, “Aquino'lu Thomas'da Tanrı Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, S:7, 1993.
- Benignus, Brother, *Nature Knowledge and God, An Introduction to Thomistic Philosophy*, The Bruce Publishing Company, New York, 1947.
- Bircan, H. Hüseyin, *İslâm Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Blackstone, William T., *Dinsel Bilgi Sorunu, Felsefi Çözümlerinin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri*, (Çev.: Tuncay İmamoglu), Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bourke, Wernon J. , *The Pocket Aquinas, Selections from the Writings of St. Thomas*, Washington Square Press, New York, 1965.
- Büyükdüvenci, Sabri, “Değerin Değeri”, *Bilgi ve Değer, Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.: Şahabettin Yalçın), Vadi Yayınları, Ankara, 2002.
- Cornforth, Maurice, *Bilgi Teorisi*, (Çev: H. Selman), Yorum Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çotuksöken, Betül, *Ortaçağ Yazıları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Çotuksöken, Betül, Babür, Saffet, *Metinlerle Ortaçağ'da Felsefe*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Çüçen, A. Kadir, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitapevi, Bursa, 2001.
- Ertürk, Ramazan, “Aristoteles'in *Ruh Üstüne* Adlı Yapıtında Algı Problemi”, *Felsefe Dünyası*, sayı 27, 1998.
- Gilson, Etienne, *The Philosophy of St. Thomas Aquinas*, Dorset Press, New York, 1948.
- _____, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, (Çev.: Şamil Öçal), Açılım Kitap, İstanbul, 2003.
- Gündoğar, Hamdi, “Thomas Aquinas'ta İlahî Bilgi”, *Turkish Studies*, 11/7, 2016, 357-372.
- İskenderoğlu, Muammer, “Thomas Aquinas'ta İman, Teoloji ve Akıl İlişkisi”, *Divan İlmî Araştırmalar*, sy. 16 (2004/1), 209-226.
- Philips, R. P. ve başkaları, *Modern Thomistic Philosophy, An Explanation for Students*, The Newman Press, Westminster, Maryland, 1950, I. Cilt, vol. I.
- Râzî, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, XVII, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Genel Felsefe Dersleri*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2000.
- Wilhelmsen, Frederick D., *Man's Knowledge of Reality, An Introduction to Thomistic Epistemology*, Printice-Hall, 1960.